

Ivo Andrić

Cronică din Travnik

Viziri și consuli

Traducere din limba sârbă și note
de Dragan Stoianovici și Virgil Teodorescu

POLIROM
2019

Era prezentă pretutindeni în jurul său. O afla în arhitectura caselor, cu calcanul mut și sfidător spre stradă și intrarea prin curte, în portul bărbaților și al femeilor, în privirile lor atât de grăitoare tocmai pentru că erau zgârciți la vorbă. Apoi chiar și în glasul lor, când se încumetau să vorbească, el distingea mai bine pauzele pline de înțeles decât vorbele rostite. Simțea cu urechea și după sens cum tăcerea pătrundea în fiecare frază, cum se insinua între cuvinte, între silabe și între litere, infiltrându-se ca apa într-o corabie șubrezită. Căuta să distingă vocalele lor, incolore și difuze, din pricina cărora vorbirea băieților și fetițelor semăna cu un gungurit fără grijă, care se pierde în tăcere. Însuși cântatul lor, care uneori se auzea de pe stradă sau venea din vreo curte, părea un vaiet prelung, care erupea din liniștea aceasta și se-ntorcea să se verse în ea, ca parte componentă și cea mai elocventă a cântecului lor. Chiar și micile crâmpoie de viață ce se lăsau zărite la lumina zilei, neputând în nici un chip să fie ascunse și îngropate – sârmane podoabe sau scurte fulgerări de frumusețe senzuală – chiar și acestea tânjeau după adăpost și tăcere și fugeau cu degetul la gură, grăbite să se ascundă în anonimat și liniște, ca după prima poartă. Orice făptură vie, ba chiar și lucrurile neînsuflețite, parcă s-ar fi temut de sune, s-ar fi ferit de priviri, tremurând de teama de a nu trebui să rostească vreo vorbă, să fie desemnate cu numele lor adevărat.

Privind acești bărbați și aceste femei, făpturi gârbove, infofo-lite, întotdeauna mute, lipsite de zâmbet și mișcare, se simțea îndemnat să cunoască mai degrabă temerile și speranțele lor decât viața lor reală, atât de molcomă și împietrită, încât nu era viață decât cu numele. Obsedat de gândul acesta, el începu în cele din urmă să-i afle pretutindeni exemple și confirmări. Chiar și în cruzimea evidentă și în actele de violență ale oamenilor acestora descoperia fuga de exprimarea firească, o formă aparte, dură și aspră, a tăcerii. Și propriile lui gânduri despre acești oameni (De unde se trag? Cum se nasc? La ce năzuiesc? În ce cred? Cum iubesc și cum urăsc? Cum îmbătrânesc și mor?) se pierdeau și ele, neduse la capăt și nerostite, în atmosfera mocnită și apăsătoare de tăcere, care-l inconjura din toate părțile, umplea totul în juru-i și căuta să se înstăpânească peste fiecare componentă din el.

Într-adevăr, îl cuprindea teama, căci simțea tot mai deslușit cum este invadat și cum se molipsește de liniștea aceasta, simțea ea cum îi pătrunde în pori, cum îi transformă inima și cugetul într-un sloi de gheață.

Îl apăsau, cu osebite, nopțile. Se auzea din când în când, ce-i drept, câte un sunet pătrunzător și neașteptat: un foc de armă undeva la marginea orașului, lătratul vreunui câine tulburat din somn de un trecător necunoscut sau de vreo nălucire din propriul vis. Irupea numai pentru o clipă, după care liniștea se lăsa la loc și mai surdă, acoperindu-l ca o apă adâncă și nesfârșită. Întocmai ca orgia zgomotului, nici liniștea nu te lăsa să dormi. Nevoit să stai în așternut în capul oaselor, o simți cum pândește să te dizolve, să te strivească sub ea, să te șteargă de pe suprafața pământului, din rândul ființelor vii și conștiente. Noapte de noapte, stând astfel în fața lumânărilor ce se mistuiau cu repeziciune, i se părea că aude cum liniștea i se adresează în graiul ei lipsit de sunete.

— N-ai să mai umbli mult timp zvelt, cu fruntea sus, cu zâmbetul fluturându-ți pe buze, n-ai să mai stăpânești multă timp gândul slobod și cuvântul limpede și răspicat. Așa cum ești nu poți rămâne aici. Am să-ți încovoi spinarea, am să-ți plec privirea în pământ, am să-ți alung sângele din vine; voi face din tine o buruiană amară pe un pământ pietros, șfichiuit de vânturi. Zadarnic îți vei căuta chipul în oglinda ta adusă de la Paris: n-o vei afla nici în ea, nici în ochii propriei tale mame.

Îi spune toate acestea nu vehement, provocator, ci calm dar implacabil; și în timp ce-i vorbește, parcă și începe să-l supună și să-l încovoie, ca o mamă vitregă când îmbracă pruncul străin. El își dă limpede seama că liniștea aceasta este de fapt o altă înfățișare a morții, năzuind să prefacă viața omului într-o cochilie goală și să-i răpească posibilitatea de a trăi.

Totuși, nimeni nu cedează fără împotrivire și nimeni nu moare fără a încerca să se apere; cu atât mai puțin un om la vârsta lui, de rasa lui și cu educația lui. Tinerețea și firea lui sănătoasă se împotriveau acestui rău cum se împotrivesc un organism sănătos unui mediu insalubru. Și chiar dacă se întâmpla câteodată, noaptea, să-l părăsească puterea și să-l trădeze judecata, dimineața se simțea întotdeauna salvat, soarele îl scula din așternut,

apa rece îl întrema, dorința de muncă și nesățioasa-i curiozitate îi reveneau.

Și în seara aceea încercă și izbuti să-și smulgă gândurile din ghearele tăcerii și ale urâtului, să le stabilizeze și să le lege de lucrurile vii, sonore, vizibile și palpabile ale realității diurne, să scape astfel de sub carapacea liniștii care strivea și îngropa totul, vrând să pătrundă în conștiința lui așa cum pătrunsesese în odaia lui. Își revedea însemnările de peste zi, le tria și le detalia. Încet și anevoie, creștea cartea lui despre Bosnia, plămădită toată „din substanța realității”. În ea totul se sprijinea pe argumente, pe cifre exacte, era susținut de exemple. Fără elocință și eleganță stilistică, fără considerații generale, în ea se urmau una după alta file dure, solide, reci și simple, care se împotriveau acestei perfide și seducătoare liniști orientale care încetoșează, înmoaie, incurcă și frânează toate lucrurile, făcându-le ambigue, multiplicându-le sensurile și lipsindu-le în cele din urmă de orice sens, spre a le duce undeva unde privirea și rațiunea noastră nu ajung, într-un neant surd, lăsându-ne orbi, muți și neajutorați, îngropați de vii și trăind în lume despărțiți de lume.

Iar când isprăvi de clasat și de transcris ceea ce-și notase în ziua aceea, se găsi din nou față-n față cu liniștea nopții care trecea lent. Rămase așa cu brațele încrucișate deasupra manuscrisului său, plutind în meditații „ireale”, până când oboseala îi împânzi și lui ochii, iar literele mari ale prozei sale lucide începură să-i joace pe dinainte, ca niște fantome și năluciri pitice.

— Travnik! Travnik! repeta în sinea sa, cu glas scăzut, ca pe numele unei boli misterioase, ca pe o formulă magică greu de reținut și ușor de uitat. Și cu cât o repeta mai mult, cu atât i se părea mai bizară: două vocale atone între niște consoane surde. Și formula aceasta cuprinde acum pentru el mai mult decât putuse bănuși vreodată că poate să cuprindă lumea. Nu este un cuvânt, numele aspru și rece al unui târgușor pierdut, nu este Travnikul, ci este acum pentru el Parisul și Ierusalimul, capitala lumii și centrul vieții. Așa visează omul, începând din copilărie, orașe mari și câmpuri de luptă glorioase, dar luptele reale și decisive pentru menținerea ființei sale și realizarea năzuințelor instinctiv tănuite în ea, va fi nevoit să le poarte acolo unde-l azvârle soarta,

în cine știe ce spațiu strâmt și anonim, fără strălucire și frumusețe, fără martori și arbitri.

Tânărul se scula mașinal în picioare și, ajuns lângă fereastră, ridica un capăt al perdelei privind în întuneric, neștiind nici el ce caută în noaptea aceea fără glas și lumină.

Prin bezna și zloata de afară nu se zărea în aceea noapte licărul slab de la ferestrele perdeluite ale consulatului austriac. Dar și în casa aceea mare ardeau lumânări și lângă ele ședeau oameni aplecați peste hârtii și adânciți în gândurile lor.

Odaia de lucru a consulului de aici era o încăpere lungă, neatrăgătoare, lipsită de soare și aer, căci ferestrele dădeau toate într-o livadă povârnită. Acolo sta, așezat în scaun de câteva ore, consulul general von Mitterer, la masa cotropită de schițe, regulamente și cărți militare.

Focul din sobă fusese uitat, pipa lui lungă zăcea stinsă pe masă; în odaie se făcea repede frig. Consulul își trase mantaua pe umeri și continuă să scrie, umplând una după alta filele galbene ale hârtiei de birou. După ce umplu o filă, își încălzi la flacăra lumînărilor mâna înghețată și amortită, apoi trase în fața sa altă coală, curată, netezind-o cu dosul palmei, trasă prima linie și apoi umplu repede și a doua filă cu scrisul lui mare, regulat, așa cum scriu mai toți ofițerii și subofițerii din armata chesaro-crăiască.

În seara aceasta, în timp ce luau cina, doamna von Mitterer plânsese din nou, cum făcea de atâtea ori, ziua sau noaptea, și îi ceruse iar colonelului, amenințându-l și implorându-l, să scrie cât mai grabnic la Viena spre a fi mutat din acest ținut fioros și sălbatic. Ca în fiecare seară, consulul încercă să o consoleze, arătându-i că nu-i atât de ușor și de simplu cum își închipuia ea să ceri să fii mutat și să scapi de greutate, că asta ar însemna sfârșitul carierei sale, unul nu tocmai onorabil. Anna-Maria îl copleși cu reproșuri, rămânând surdă la toate argumentele lui și-l amenință printre lacrimi că-și va lua fetița și va părăsi Travnikul și Bosnia lăsându-l pe el în plata Domnului. În cele din urmă, ca să-și liniștească soția, consulul îi făgădui, ca de atâtea ori până atunci, că va întocmi chiar în seara aceea un memoriu. Ca întotdeauna însă, nu-și ținu nici de data asta făgăduiala, căci nu-i venea ușor să facă un asemenea pas. Își lăsă soția și fiica în

sufragerie, își aprinse pipa și se retrase în odaia sa de lucru, dar nu ca să scrie cererea pentru care există slabe șanse de a i se da curs, ci ca să-și reia îndeletnicirea care-i procura atâta satisfacție și-i umplea de regulă serile.

De zece nopți von Mitterer lucra la alcătuirea unui amplu referat destinat autorităților militare din Viena, în care descria în amănunt împrejurimile Travnikului, sub aspectul lor militar și strategic. Ajunsese să descrie a paisprezecea poziție, descriere însoțită, ca de obicei, de numeroase desene, schițe, de cifre și date utile, luând în considerație înaintarea unei ipotetice armate care ar veni prin valea Lașvei, spre Travnik, în eventualitatea că orașul s-ar afla în apărare. În introducerea amplei sale lucrări arăta că se apucase de această muncă având în vedere foloasele pe care le-ar putea trage de pe urma ei comandamentul suprem, dar și „pentru a-și face mai scurte nesfârșitele seri ale vieții monotone la care e osândit orice străin care-și duce viața în Travnik“.

Și noaptea trecea, într-adevăr, deși lent, iar von Mitterer scria fără întrerupere și fără odihnă. Descria până în cele mai mici amănunte fortăreața din Travnik, făcea istoricul ei, însemna ce se crede și ce se spune despre ea, arăta care e capacitatea ei reală, valoarea strategică a pozițiilor, grosimea zidurilor, numărul tunurilor, cantitatea de muniții, posibilitățile de aprovizionare cu apă și alimente. Pana scârțâia pe hârtie, lumânările sfârâiau, rândurile se înșiruiau, unul după altul, cu slove regulate, cifre exacte, date limpezi, și teancul de file creștea întruna.

Așezat acolo, în fața mesei, von Mitterer se simțea în largul lui și ceasurile acestea lungi de noapte îi erau cele mai dragi. Aplecat peste filele scrise, cu luminările aprinse, înconjurat de liniște, se simțea el însuși ca într-o fortăreață, ferit și apărat de primejdii, departe de toate meschinăriile și echivocurile, având misiuni clare. Începând cu caligrafia și modul de exprimare și terminând cu ideea pe care o expunea și cu devotamentul de care era călăuzit, absolut totul îl lega de marea armată chesaro-crăiască, ca de ceva solid, trainic și sigur de care te puteai sprijini și în care te puteai afunda dimpreună cu noianul de griji și ezitări personale. Știa și simțea că nu e singur și lăsat în voia sortii. Deasupra lui veghea un lung șir de superiori, iar sub el alte șiruri,

de subalterni. Faptul acesta îi da aripi și reazim. Totul era încadrat și legat prin nenumărate reguli, tradiții și obișnuințe, totul era comun și totul prevăzut, statornic, neschimbător și cu o durată mai lungă decât o viață de om.

Într-o astfel de noapte și într-un asemenea loc, unde fiecare își caută salvarea în propria iluzie, nu există o mai mare fericire și o mai frumoasă uitare de sine. Și von Mitterer scria rând după rând, coală după coală, întocmind amplul său referat asupra pozițiilor strategice din Travnik și împrejurimi, pe care nimeni nu-l va citi vreodată și care va rămâne să zacă într-o „fasciculă” feciorelnică, nevăzut și necitit, cât va dăinui lumea și în ea manuscrite și hârtii.

Von Mitterer scria, și noaptea trecea parcă în galop. Mantaua grea îi încălzea spatele, gândul lui treaz nu-l chinuia și nu-i făcea rău, ci îl calma dând pinteni ceasurilor de noapte, obosindu-l poate, dar dându-i sentimentul plăcut al datoriei împlinite și hărăzindu-i un somn fără vise.

Colonelul von Mitterer scria și nu simțea oboseala, privirea nu i se împăienjenea, literele nu-i jucau în fața ochilor, și parcă, printre șirurile regulate de slove, întrezărea până în zare șiruri nesfârșite de oameni, disciplinați și bine echipați, îmbrăcați în sclipitoarea uniformă imperială. În timp ce scria, o atmosferă calmă și sărbătorească se țesea în juru-i, ca și cum ar fi lucrat în prezența întregii forțe armate, de la comandantul suprem până la ultimul recrut slavon. Și atunci când se oprea pentru o clipă, el se uita lung la manuscris, fără să citească însă, dar contemplându-l, perzându-se în el și uitând de noaptea travniceană, de sine și de ai săi.

Din această plăcută visare îl treziră pașii mărunți, dar apăsați care se apropiau pe culoarul lung, ca un tunet vuind în depărtare. Ușa se deschise brusc și în cameră năvăli doamna von Mitterer cu chipul răvășit de zbucium. În odaie răbufnise parcă furtuna, puhoiul de cuvinte mâniașe și incoerente, pe care femeia le zvârlise cum pășise pragul, începură să zboare prin aer amestecate cu pocnetul tocurilor ei pe dușumeaua goală. Pe măsură ce soția se apropia de masă, von Mitterer se ridica încet de pe scaun și când ea ajunsese în dreptul lui, sări, ca un automat, în poziția de